

УДК 338.45

Н.А. Гук

*Доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка, кандидат економічних наук,
м. Борислав*

СТРИМУВАЛЬНІ БАР'ЄРИ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА “ЗЕЛЕНИЙ” СЦЕНАРІЙ РОЗВИТКУ

У статті визначено імперативи та завдання державної політики, зумовленої необхідністю проведення “зеленої” трансформації. Проаналізовано переваги розвитку “зеленого” сценарію, названо чинники, що перешкоджають швидкому переходу української економіки на інноваційний шлях розвитку.

Ключові слова: “зелена” економіка, біорізноманіття, енергозалежність, “коричнева” промисловість, екоінновації

Актуальність теми дослідження. В умовах глобалізації, що посилюється, традиційні підприємства і технології розвиваються під впливом і з використанням нових ефективних технологій та зазнають “зеленої” трансформації. Механізм соціо-еколого-економічного симбіозу для забезпечення гармонійного розвитку та переходу до “зеленої” економіки відіграє домінуючу роль у створенні “зелених” робочих місць, які передбачають економічну діяльність, що сприяє захисту й відновленню екосистем і біорізноманіття, зниженню споживання енергії, позбавленню економік від вуглецевої залежності, зведенню до мінімуму обсягів усіх видів відходів і забруднення навколишнього середовища. Слід зазначити, що внаслідок тих чи інших стратегічних міркувань не всі держави світу нині відійшли від енерговитратних виробництв та обрали курс на “озеленення” промисловості. Певний перехідний етап переживає й Україна, в економіці якої висока частка галузей “коричневої” промисловості, і тому держава не в змозі забезпечити належний рівень екологічної безпеки та приросту зайнятості в секторі послуг. Необхідністю розв’язання зазначених суперечностей і зумовлена актуальність обраного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нестійкість схем промислового розвитку української економіки останнім часом стала об’єктом пильної уваги багатьох економістів, політиків, демографів і соціологів,

серед яких варто назвати Ю. Туницю, І. Соловія, В. Семиноженка, Л. Федулову, Ю. Бажала, М. Якубовського та ін. Проте через виникнення нових економічних обставин, викликаних стрімкими змінами світогосподарських процесів в умовах постіндустріального суспільства, не до кінця вирішеними залишаються питання обґрунтування можливостей розвитку нових “зелених” галузей та забезпечення продуктивної зайнятості населення у трансформованих секторах економіки.

Мета статті полягає в з’ясуванні чинників, що перешкоджають швидкому переходу української економіки на інноваційний шлях розвитку, та визначенні імперативів і завдань державної політики, зумовленої необхідністю проведення “зеленої” трансформації.

Виклад основного матеріалу. Новий, “зелений”, курс політики багатьох країн світу (зокрема, Великої Британії, США і Японії) спрямований на те, щоб розвиток “зелених” технологій супроводжувався створенням робочих місць. За прогнозами, у середньостроковій перспективі такий курс стане відповіддю на економічний спад і надасть імпульс для зростання. Зокрема, президент США Барак Обама оголосив про намір протягом наступних десяти років інвестувати 150 млрд дол. США в розвиток екологічно чистих видів енергії, щоб створити 5 млн робочих місць. Японія також планує до 2015 р. розширити обсяг ринку екологічних технологій до 100 трлн єн з метою збільшення ринку зайнятості на 2,2 млн робочих місць. Крім того, міжнародне співтовариство вже давно рекомендує застосовувати стратегії зростання економіки, пов’язані з розвитком “зелених технологій” [1].

Потребу переходу української економіки від моделі неефективного використання традиційних джерел енергії та обмежених природних ресурсів до моделі й політики сприяння “зеленому” зростанню диктують такі тенденції.

1. *Збільшення частки так званих базових, ресурсомістких галузей* (електроенергетики, чорної металургії, паливного виробництва та ін.) — в Україні вона перевищує 45 %, тоді як у сучасних індустріально розвинутих країнах становить лише 5—10 %. Вітчизняна економіка є досить моноорієнтованою, оскільки гірничо-металургійний комплекс продовжує відігравати ключову роль, забезпечуючи близько 27 % від номінального ВВП, 40 % валютних надходжень та 15 % робочих місць [2]. У структурі ВВП переважають сектори переробної промисловості, торгівлі, транспорту і зв’язку (див. рисунок).

2. *Зростання енергетичної складової у вартості вироблених товарів паралельно зі збільшенням тиску на довкілля.* На сьогодні середня енергомісткість ВВП України становить 0,89 кг умовного палива на 1 дол. ВВП, що більше ніж удвічі перевищує середньосвітовий показник (0,39 кг/дол.). Серед галузей економіки найбільша частка викидів забруднювальних речовин (без урахування діоксиду вуглецю, за яким статистику не деталізовано) припадає на виробництво і розподіл електроенергії, газу, води і дорівнює 41,3 %. У 2011 р. ці галузі збільшили викиди в атмосферу на 12,7 %. Другою за обсягами забруднення є переробна промисловість — 31,7 % викидів. Зокрема, частка металургії в загальному обсязі викидів по країні становить 25,2 %, і тільки за минулий рік її викиди збільшились на 2,3 %. На добувну промисловість припадає 19,6 % від загальних викидів в атмосферу, а в минулому році вони зросли на 0,5 % [4].

Рис. ВВП за видами економічної діяльності у I кварталі 2011 р. [3, с. 4]

3. Надмірне споживання енергоресурсів як промисловим сектором економіки, так і безпосередньо населенням, що спричиняє високу вразливість економіки внаслідок коливань цін та попиту. Нині Україна відчуває значну залежність від імпортованих енергоресурсів, підвищення цін на які для обох категорій споживачів зумовлює потребу впровадження енергозберігальних технологій.

4. Проблема утилізації відходів та їх повторного використання. Застарілі технології, недбале ставлення до можливості переробки відходів з метою повторного використання не дозволяють Україні в майбутньому забезпечити економічний розвиток. Промислові галузі, що виробляють залізо, сталь, алюміній, цемент тощо, споживають багато енергії та ресурсів при відносно великих викидах парникових газів. "Озеленити" зазначені галузі доволі важко, а обійтись без них неможливо, адже сьогодні вони забезпечують високу частку приросту зайнятості українців.

5. Спрямування основної частини інвестиційних асигнувань здебільшого в "коричневі" сектори економіки. Така тенденція веде до неухильного зменшення кількості товарів і послуг, пов'язаних із функціонуванням екосистем, та вичерпування природних ресурсів, більшість з яких зазвичай не відновлюється.

Україні слід брати курс на інновативну промисловість та використання екологічно ефективних технологій (електростанції з вищим ККД, поєднання виробництва електричної й теплової енергії, переобладнання будівель з метою збереження енергії, виробництво автомобілів, що споживають мало пального, та ін.), які б забезпечили приріст зайнятості та досягнення високого рівня конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Позитивний ефект від розвитку "зеленого" сценарію виявлятиметься у таких чинниках.

1. Формування нових ринків шляхом стимулювання попиту на "зелені" технології, товари і послуги забезпечить нові можливості у сфері

зайнятості та трансформацію частини робочих місць, що вже існують, у зв'язку з появою екологічних і соціальних переваг. Перехід до “зеленої” економіки створить щонайменше стільки ж робочих місць, скільки й “коричнева” економіка. Зокрема, згідно зі сценаріями “зелених” інвестицій зайнятість у сільському, житлово-комунальному господарстві, лісовій промисловості та в системі транспорту має зрости до 2050 р. швидше, ніж за умов “коричневої” економіки. Світова зайнятість у галузі сільського господарства могла б перевищити зайнятість, прогнозовану за “коричневим” сценарієм, на 4 %. Інвестування у збереження та відновлення лісів забезпечило б додаткове зростання офіційної зайнятості на 20%. Збільшення ефективності використання енергії в усіх видах транспорту і перехід від приватного транспорту до громадського або неавтомобільного додатково підвищили б зайнятість приблизно на 10 % [5, с. 15].

2. Впроваджуючи “зелені” технології, провідні компанії знижуватимуть собівартість продукції, що робитиме їх конкурентоспроможнішими на ринку. Можливість економічного зростання приватний сектор усе більше пов'язує саме з ефективним використанням ресурсів і поліпшенням стану навколишнього середовища, а не з невиправданим збільшенням додаткової вартості. Компанії, що не зважають на цю фундаментальну зміну в розумінні засад економічного розвитку, серйозно ризикують втратити перспективи для подальшого прогресу, бо їх випередять ті підприємства, які інвестують в інновації та підвищують ефективність використання наявних ресурсів [6, с. 5].

3. Збільшення ефективності виробництва через створення умов для дотримання безпеки та культури праці, зниження рівня виробничого травматизму і професійних захворювань на підприємствах, що гармонійно поєднують економічні потреби суспільства з необхідністю постійного відновлення та збереження довкілля.

4. Відновлення й розширення природного капіталу в результаті послаблення залежності економічного зростання від наявності природних ресурсів, зменшення викидів вуглецю й парникових газів і, як наслідок, забезпечення сприятливих умов для життя й трудової діяльності людей.

5. Реструктуризація енергетичного сектору для отримання більш чистого енергобалансу сприятиме створенню нових робочих місць. Адже в секторі відновлюваних видів енергії виникає потреба в більшій їх кількості в розрахунку на 1 МВт потужності на виробничу одиницю енергії та на кожний долар інвестицій, аніж в енергетичному секторі, орієнтованому на вичерпні ресурси.

6. Чистіше виробництво не лише позитивно діє на довкілля, а й мінімізує ступінь ризику негативного впливу на розвиток людського фактора завдяки заміні застарілих технологій на енерго- та екоефективні, раціональнішому використанню токсичних й шкідливих матеріалів та редизайну продукції.

З урахуванням названих переваг визначимо імперативи та завдання стратегічного курсу національної економіки на “зелену” трансформацію (див. таблицю).

Таблиця. Імперативи та завдання вироблення стратегічного курсу з екологізації промисловості та створення нових робочих місць

Імперативи	Завдання
1	2
1. Зміна податкових регуляторів	Реформування системи видачі дозволів на забруднення, законодавче визначення обов'язкової щорічної ("автоматичної") індексації ставок платежів за забруднення з поправкою на інфляцію тощо. Розширення бази оподаткування забруднювальних речовин і екологічно небезпечної продукції (з урахуванням досвіду країн — членів ЄС/ОЕСР)
2. Проведення "екоподаткової реформи" [7]	Зважаючи на те, що в Україні домінантною є сфера матеріального виробництва, яка забезпечує основний приріст зайнятості населення, уряду країни слід проводити виважену податкову політику, адже надмірно високе оподаткування промислових підприємств може втягнути їх у велику боргову "яму", позбавляючи тим самим державний бюджет основної частини надходжень. Саме тому оподаткування ресурсопотоку має зростати поступово, що й уможливить отримання подвійної вигоди: зменшення нераціонального використання ресурсів та зниження податків на працю й капітал, яке, у свою чергу, стимулюватиме збільшення розміру оплати праці. З метою уникнення політичної протидії, при плануванні екологічно-трудової податкової реформи слід дотримуватись так званої фіскальної нейтральності, тобто впровадження нових "зелених" податків має повністю компенсуватися зниженням оподаткування праці, передусім податків на доходи та внесків до пенсійних фондів і фондів соціального страхування, а загальна сума податкових надходжень до бюджету держави має залишатись незмінною. Наступний крок — повернення підприємствам частини сплачених "екоподатків" через надання державних грантів на впровадження енергетично-ресурсозберігальних технологій
3. Удосконалення законодавчого забезпечення	Нормативне регулювання додержання принципів "зеленої економіки", введення санкцій за їх невиконання, розроблення відповідних програм і політичних документів у сфері енергоефективності, відновлюваних джерел енергії, очищення води й утилізації відходів
4. "Озеленення" бізнесу і зниження промислового забруднення	Стимулювання зацікавленості суб'єктів господарювання у впровадженні маловідходних і ресурсозберігальних технологій, випуску екологічно чистих ("зелених") товарів, поширенні екологічного менеджменту
5. Поєднання утилізації відходів та виробництва продукції зі вторинної сировини	Найкращою перспективою зниження негативного впливу галузей промисловості мають стати рециклінг (повторна переробка) та дотримання правил раціонального управління відходами. Так, вторинний випуск сталі з металобрухту потребує на 40—75 % менших енерговитрат, аніж при початковому виробництві, що наближає його до "зеленого" виробництва та уможливорює створення додаткових робочих місць
6. Сприяння екоінноваціям	Запровадження нормативних, фінансових, адміністративних стимулів для залучення "зелених" інвестицій, розвитку інноваційного підприємництва та створення нових компаній чистої енергетики на основі використання механізмів державно-приватного партнерства. Полегшення доступу до кредитних ресурсів для підприємств, які вживають заходів щодо зниження тиску своєї виробничої діяльності на навколишнє середовище. Організація бізнесу та удосконалення виробни-

Закінчення таблиці

1	2
	чих процесів з метою економії матеріальних ресурсів (нетехнологічні інновації), комерціалізація та вихід на ринки чистих технологій (технологічні інновації)
7. Покращення інвестиційного клімату	Національна політика сприяння інвестиціям у “зелену” економіку повинна передбачати не тільки створення рамкових умов для реалізації бізнесом своїх можливостей, захисту прав інвесторів та узгодження іноземних інвестицій з національними стратегіями розвитку, а й проведення відповідної промислової політики — створення кластерів у “зелених” секторах для кращого використання робочої сили і природних ресурсів, поширення технологій шляхом зміцнення зв’язків ТНК з місцевими підприємствами [8]
8. Поширення екологічних знань	Імплементация європейських екологічних норм і стандартів з метою розвитку екологічно ефективного партнерства між державою, суб’єктами господарювання та громадськістю
9. Підвищення рівня професійної компетентності робочої сили	Розроблення програм перепідготовки, зокрема розвитку навичок підприємницької діяльності та навчання “зеленим” спеціальностям, які уможливають використання переваг “озеленення” економіки. Забезпечення реалізації основних положень Концепції екологічної освіти
10. Підписання рамкових угод щодо адаптації національних економік до нового “зеленого” курсу	Належне виконання зобов’язань, взятих державою при підписанні міжнародних угод у природоохоронній сфері, та забезпечення достатнього рівня виконавчої дисципліни на усіх рівнях

Стратегії “зеленого” зростання мають бути доволі гнучкими, щоб суб’єкти господарювання могли скористатися перевагами нових технологій і перспективами, пропонованими інформаційним простором для відкриття нових джерел зростання. Курс на “озеленення” економіки повинен стати ключовим напрямом державної політики у вирішенні питань скорочення масштабів екологічної деградації, безпеки виробництва та забезпечення зайнятості населення. Подальші наукові напрацювання слід пов’язати з розробленням системи мотиваційних чинників “озеленення” традиційних “коричневих” технологій і моделей ведення бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Федулова Л.І. Промисловий сектор України в середньостроковій перспективі [Електронний ресурс] / Л.І. Федулова // Національне господарство України: теорія та практика управління : зб. наук. праць / ДУ “Ін-т економіки та прогнозування НАН України”. — 2011. — С. 53—76. — Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2011/Fedulova.pdf>.
2. Веденєєв О. Макроекономічний огляд (2010) [Електронний ресурс] / О. Веденєєв. — Режим доступу : http://www.aucasapital.com/uploaded/overviews/Makroekonomichniy_oglyad.pdf (доступне станом на 14.02.2012).
3. Заблоцький М. Ерсте Банк. Макроогляд / М. Заблоцький. — К., 2011. — 11 с.
4. Україна в 2011 році збільшила викиди в атмосферу на 22 % [Електронний ресурс] // Економічна правда. — 2012. — 22 берез. — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2012/03/22/319286>.

5. Концептуальные подходы к формированию Green Economy в Узбекистане / Центр экономических исследований, Программа развития Организации Объединенных Наций. — Ташкент, 2011. — 64 с.

6. *Тимочко Т.В.* Національний проект “Україна на шляху до “зеленого зростання”” / Т.В. Тимочко // Екологічний вісник : наук.-попул. екол. журн. — 2011. — № 1. — С. 4—7.

7. Зелена економіка [Електронний ресурс] // Екотиждень : всеукр. екол. газета. — Режим доступу : <http://www.dae.org.ua/ua/our-topics/green-economy/48-1.html>.

8. Стан і перспективи розвитку зеленої економіки та зеленого бізнесу в Україні : аналіт. доп. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : eep.org.ua/20Musina%20Green%20Business%2029%2005%202011.

Надійшла до редакції 18.02.2013

Гук Н.А. *Сдерживающие барьеры перехода украинской промышленности на “зеленый” сценарий развития.*

В статье определены императивы и задачи государственной политики, обусловленной необходимостью проведения “зеленой” трансформации. Проанализированы преимущества развития “зеленого” сценария, названы факторы, препятствующие быстрому переходу украинской экономики на инновационный путь развития.

Ключевые слова: “зеленая” экономика, биоразнообразие, энергозависимость, “коричневая” промышленность, экоинновации

Guk N.A. *Constraining barriers of Ukrainian industry's transition to “green” scenario.*

The article outlines the imperatives and objectives of government policy on the need for “green” transformation, and also analyzed the benefits of the development of “green” scenario and obstacles rapid transition of the Ukrainian economy on an innovative way of development.

Keywords: “green” economy, biodiversity, energy dependence, “brown” industries, eco-innovation